

**МОВНА КАРТИНА СВІТУ ГУЦУЛІВ КРІЗЬ ПРИЗМУ
ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ. ГОРА**

Василь ГРЕЩУК

*доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника» (Україна, Івано-Франківськ).*

E-mail: ukrinst.pu.if@gmail.com

ORCID ID:0000-0002-7011-3911

Researcher ID: N-6078-2018

Валентина ГРЕЩУК

*кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника» (Україна, Івано-Франківськ).*

E-mail: zavershok@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-5702-6824

*У статті проаналізовано мовну картину світу гуцулів у сегменті поняття **гора**, представлену українською художньою мовою. Гуцульську мовну картину світу репрезентують одиниці гуцульського говору, передовсім номінативні. В літературних текстах, з огляду на художнє осмислення світу гуцулів, здійснюється його моделювання. Мовна картина світу гуцулів постає крізь призму художньої мови, що є окремим об'єктом лінгвістичних студій. Як засвідчив аналіз конкретного матеріалу, гуцульська мовна картина в сегменті поняття **гора** відрізняється від аналогічного сегмента поза ареалом гуцульського говору. Для горянина, попри те, що він теж послуговується загальнонаціональним найменуванням **гора**, у гуцульському говорі функціонує ще низка слів на позначення гори, зокрема **грунь, кичера, китиця, магура, малява, голиця, горгани**. Цим забезпечується значно детальніше лексико-семантичне категоризування навколишньої дійсності, фіксування номінативними засобами ознак, значущих для життєдіяльності горян, але індивідуальних для пересічного українця з рівнинної частини України. Крім того, гуцульська картина світу в українській художній мові збагачена низкою образних компонентів, зумовлених використанням аналізованих діалектизмів в художніх компаративних сполуках, в поетичних метафорах.*

***Ключові слова:** мовна картина світу, гора, гуцульський говір, художня мова, номен, кичера, грунь.*

Обґрунтування й формулювання проблеми дослідження. Мовна картина світу гуцулів ґрунтується на гуцульському говорі, для якого

характерний визначальний сегмент фонетичної, граматичної та лексико-семантичної системи, спільної з українською загальнонаціональною мовою, та частка різнорівневих мовних одиниць, властивих тільки йому чи йому й деяким суміжним із ним говорам. Це дає підстави виділяти гуцульську мовну картину світу, специфіка якої виявляється саме через зазначену диференційну частину, оскільки в її мовних знаках знаходять лінгвальне втілення сприймання й осмислення предметів і явищ позамовної дійсності, які не мають засобів вербалізації в українській мові поза ареалом Гуцульщини. Гуцульська мовна картина світу є невід'ємним компонентом загальнонаціональної мовної картини світу.

Гуцульську мовну картину світу репрезентують одиниці та явища гуцульського говору, передовсім номінативні. В літературних текстах, з огляду на художнє осмислення світу гуцулів, здійснюється моделювання його, тобто мовна картина світу гуцулів постає крізь призму художньої мови, і це, на нашу думку, є окремим об'єктом лінгвістичних студій.

Мета статті. У цій статті ставимо за мету висвітлити фрагмент гуцульської мовної картини світу в ділянці концепту *гора*, складниками якого є низка лексем на позначення гори за її різними ознаками.

Виклад основного матеріалу дослідження. Назви, пов'язані з гірським ландшафтом, із позначенням географічних об'єктів гірської місцевості, відіграють у мовній картині світу гуцулів особливу роль, оскільки гори – це природне середовище життя й господарювання горян.

Ставлення гуцулів до місця свого замешкання, їх замилювання й захоплення рідним краєм вони відобразили в коломийці: *Гори наші, гаї наші, файна полонино, / Нема ліпшої від тебе, наша Верховино* [5, 47].

Слова як номінативні одиниці найбільш важливі в мовній картині світу, оскільки вони слугують засобом дискретизації знань, їх об'єктивації та інтерпретації [7, 110], а будь-яка картина світу – це передовсім знання, інформація, відомості про дійсність, в яких засвідчено відчуття, сприймання світу людиною, її світобачення. Семантика слова, в тому числі й діалектного – містилище знань про навколишню дійсність, а «для дискретизації предметних, фактологічних знань й існує в мові універсальний спосіб – найменування предметів і понять про них за допомогою слів» [Там само, 111]. Таким чином, якщо ми хочемо з'ясувати мовну картину світу, то необхідно перш за все звернутись до вияснення семантичного простору тих слів, з якими вона співвідноситься.

Літературні тексти широко фіксують гуцульську діалектну ландшафтну лексику, уможливаючи моделювання фрагмента гуцульської вербальної картини світу в ділянці найменування географічних об'єктів. Художня інтерпретація лінгвальної картини світу гуцулів у зв'язку з образним осмисленням зображуваного спричинює низку своєрідних ознак, якими вона відрізняється від мовної картини гуцулів, представленої гуцульським говором.

Для пересічного українця сприймання, уявлення, усвідомлення гори посутньо відрізняється від того, якою вона постає в свідомості горянина. Для степовика, поліщука, подолянина будь-яка *гора* на номінативному рівні залишається *горою*, і для диференціації її за різними параметрами

іншого номена в українській мові не знадобилося. Для горянина, попри те, що він теж послуговується загальнонаціональним найменуванням *гора*, у гуцульському говорі функціонує ще низка слів на позначення гори, зокрема *грунь, кичера, китиця, магура, малява, голиця, торгани* [3].

У гуцульській мовній картині світу номен *гора* не менш важливий, ніж інші, про що свідчить формування на базі його фразем з *гори на гору скакати* 'говорити плутано, незрозуміло', *обіцяти гори і доли* 'надто багато обіцяти' та входження його структурно-семантичним компонентом у паремії *високі гори мають глибокі доли; говори до гори, а гора горює; гора з горюв ни зийдесы, а чоловік з чоловіком зийдесы; за водами золоті гори та далека дорога* [8, 193]. Тексти української художньої літератури, структурним компонентом яких є гуцульське діалектне мовлення, теж засвідчують це слово: – Ой, не пускайте, бабо, бо то не є безпечно. Може, він лиш так говорив, що не заклеті гроші, а на правду то їх біда сокотит та й можут хлопці смерті пожити. А хто хожалий у *гори*, то каже просто, що й без закляття йти в *гори*, небезпечно (Г. Хоткевич. Довбуш); Але ще ми сьогодні сьмішно, ек собі нагадаю, ек він передтогід, на Бриндзейчинім весіллю вимінів був усі коновки, та й дали йому начинки й порцію горівки, а він завів гуцулскої: З тої *гори* два явори, межі ними чічка, / бодай же мні смага втяла, шо-с така маціцька (Марко Черемшина. Чічка); Стоєв на ризах і сіпав ногу, шо залізла у шпару мижі ковбки. Сіпнув раз, другий – пусто <...> Джжж... бутів з *гори* пушшений ковбок. Боже, ратуй! Помилуй... (О. Манчук. Заробок) та ін. Пор. також онім Гора: Люде несли за *Гору* на конех вирменам сафіян та свічки, а з-за Гори зносили кукурудзи, чюмови тігіню та усеку крамшину... (П. Шекерик-Доників. Дідо Іванчік).

Одним із найбільш поширених у художніх текстах гуцульської тематики діалектизмом – репрезентантом гуцульської мовної картини світу в семантичному просторі концепту *гора* є *грунь (грунь)*. Як і в гуцульському говорі, в художній мові це слово багатозначне. Основний лексико-семантичний варіант у лексико-семантичній структурі гуцулізму *грунь* можна визначити як 'вершина, верх гори; гірське пасмо з верхів': І хлопці всі встають. Ідуть гуртом пляями, / Прощають мовчки знов смерековий поріг. / А матірня сльоза пливе, пливе слідами – / На *грунях*, на верхах біліє перший сніг (О. Бабій. Гуцульський курінь); Іде Довбуш *грунями*, верхами і вийшов на Ірегит (Г. Смольський. Олекса Довбуш); То знов каскадою сміху розсипалися, того сміху яким дівчата легінчика на музиках карають за те, що дутка білого у цимбали веречи не хоче, щоб «данець» йшов даліше, того сміху щиро сердешного, в якому «вівкання» легінчиків вчувається, що голосним гомоном відбите о *груні* стихає поволі по зарінках (М. Капій. Країна блакитних орхідей); Птаха з *груня* на *грунь* перелітала, а ворони на дзвіницю сіли і закріякали (Марко Черемшина. Верховина); І хоч яка пригноблена вона була, той вид снігу верхами *грунів*, повище лісів, там, де *груні* спливаються із небозводом, викликав у її душі давню радість і втіху (А. Крушельницький. Рубають ліс); Одного разу він покинув свої корови і подряпавсь на самий *грунь* (верх) (М. Коцюбинський. Тіні забутих предків); А встану... Де дівся той сон? / Розтанули сині гори!.. / Ні плаїв, ні *грунів*, ні сосон!.. / Тільки степ та простори (Д. За-

гул. Отчизно дорога); Хмари сунули вже юрмою, погасили всі зорі і опускались усе нижче й нижче, чіпляючись уже по *грунях* верхів смерек (М. Качковський. Довбушева пісня); Трах-тах-тах! – / По *грунях*, по лісах / Сміється білозубо блискавиця (В. Зубар. Карпатський гім); Чи на *грунь* каміння зносиш, / Купчиш хмари на чолі, / Чи у долів ласки просиш / І плазуєш по землі?.. (Олександр Олесь. На зелених горах); Стежка то скрадалась в смеречині, то вихоплювалась на отави і бігла по через *грунь* (В. Шкурган. Не пошкодуйте чесу) та ін.

У межах зазначеного лексико-семантичного варіанта діалектизму *грунь* художні тексти засвідчують його використання для означення не лише вершини гори, але й гори загалом. В окремих із них контексту замало, щоб розрізнити вказані функціональні відтінки, наприклад: З протилежної сторони вже надходив місяць, щоб як вірний ватаг, коли газди нема вдома, сокотити газдівство. Засвітив від останнього соняшного промінчика свою округлу ліхтарню, виглянув несміло з-поза *груні* і чекав терпеливо, щоб ліхтарня добре розгорілася, бо світила ще дуже блідо (Р. Яримович. Чигун). Важко сказати, чи тут йдеться про всю гору чи лише її вершину, однозначного стверджувати не можна. Однак є й тексти, які чітко вказують на те, що йдеться про гору, а не вершину гори: Ми пішли косити / за *грунь*. А нам навстріч несли трембіти / чоловіки з присілка – хтось помер (В. Герасим'юк. Ранкова пастораль); Але як гадюкою закрутились вздовж Прута блискучі залізні пруті колії, як поміж зелені *груні* загуркотіли машини, – з того часу всяка напасть почала лізти на гори (М. Козоріс. Чорногора говорить); Аж ось одного дня по кичерах, по *грунях*, / Як вихор, рознеслась недобра новина: / Наїхали в село озброєні румуни, / Чого потрібно їм? Чого? Невже війна? (М. Марфієвич. Галата) та ін.

Як уже зазначалось, художні тексти завдяки своїй сутності вносять у мовну картину світу додаткові компоненти. Це стосується й діалектизму *грунь*, який у художній мові через образне осмислення світу увиразнює й збагачує мовну картину світу гуцулів в аналізованому сегменті метафоричною візією: Гей, що ж за краса Красноїля. Розляглося село над річками, над їх зеленими беріжками, *грунями обвилосся*, лісами закосичилося, царинками усміхнулося (Р. Єндик. Регіт Аридника); Заголубіло високе небо з краю в край, *сполоснуті в десяти водах груні* запарували прозорими, *рожаїстими туманами*, помолоділо чепурилися перед небесними люстрами, причісували леготом зелені коси, веселково ряхтіли коралами роси (Б. Загорулько. Чорногора); А коли *ранки та вечори починали завивати груні у молочні перемітки*, а з верхів сходила осінь, підмальовуючи у різні кольори листи на деревах, тоді скочувалися з полонин долів (О. Дучимінська. Трембітали трембіти); *Засоромилися горді груні*, / І круті плаї запаленіли, – / Парубоцька втома їх вразила... (М. Влад. З добрим ранком); *Підказував фарби їй місяць на грунях*, / Далекі й високі тривожні зірки, / І сонця веселка, і вмиті вруна, / В ясній полонині крилаті чічки (М. Пилатюк. Писанка співає).

Розглядуване значення діалектизму *грунь* у художній мові уможливило утворення діалектних фразем, збагачуючи гуцульську вербальну картину світу. Із різних способів деривації фразем українська художня мо-

ва засвідчила залучення діалектного слова *грунь* в окресленому значенні до утворення фразем шляхом фраземної інтеграції, суть якої полягає в тому, що всі компоненти беруть участь у створенні образу, який мотивує значення фраземи [4, 47]. Це фраземи *проминати за ґруні* ‘минати, спливати (про дні)’: Неначе коні, дні за днями / *Проминали за ґруні*, / *Виріс Довбуш під вітрами*, / *Ще не знав, що для борні* (В. Григорак. Скарби Довбуша) та *коли рак на ґруні свисне* ірон. ‘уживається для вираження повного заперечення змісту речення’: – Я з свого кріса воробцеві в око вцілю. – Як він, дурний, у тебе під носом сидітиме. А я своєю «туркинею» й за милю його дістапну. – *Коли рак на сьому ґруні свисне!* (Б.Загорюлько. Чорногора).

Інше значення діалектизму *грунь*, зафіксованого в художніх текстах, – ‘вершина невисокої гори, невисока гора, пагорб, на якому розміщали гуцульську садибу’: Вони залишили на полонинах овець, залишили в борознах плуги, а на зрубках сокири й сунули валами на *грунь*, де тулилася Цимбалістова хижа (Р. Федорів. Жбан вина); А он його *грунь*, а на йому темною плямою розсілася Миколова хата (М. Козоріс. Чорногора говорить); Пахощі гір несуться з вітром геть / Аж до небес прозорих, синіх, / По *грунях* й узбіччях порозкидані хатки (Ю. Боршош-Кум’ятський. Шовкова косиця); У свої малі роки, коли я ще не ходила до школи і взагалі далі Замагори, *груня* Блихавий, де ми жили, нікуди не рипалася, не знала, не уявляла, тай зрештою не задумувалася, що світ сягає далі гір навкруги <...> (Люба-Параскевія Стринадюк. У нас, гуцулів); З верхів: *грунями*, пляями та стежечками спливали гуцулки й гуцули в долини до церкви, писаними в цвітучій червонно білій мак гурмами та довгими редами, ек би то вівці – писані ботеї з полонин у село по розлученнях сходили (П. Шекерик-Доників. Дідо Иванчик) та ін. Сема ‘невисока’ зазначеного лексико-семантичного варіанта не завжди виявляється контекстом, однак її підказує логічний аналіз зображуваного: в горах більш захищеною від природних стихій та більш придатною для замешкання й господарювання є невисока гора, власне горб, на якому й закладали садибу: Хто б не їхав дорогою, зараз питає: «А чия це така гарна вілла на *груні*?» (М. Остромира. Над бистрим Черемошем); Але той ревізор не з добра наймив собі на найближчій *груні* хату, не з добра вечерами на гармонії грає (Марко Черемшина. На Купала, на Івана); Воно простягалось аж попід лісисті схили гір, виплеснуло свої осідки на *груні* та кичери (В. Сичевський. Вернись, Ружено); На *груні*, приклавши руку до сивих брів, стоїть дід Степан, а над ним тріпоче крильцями і співом ранній жайворонок (М. Стельмах. Над Черемошем) та ін.

Це значення, хай і меншою мірою, ніж попереднє, теж поповнило гуцульську мовну картину світу в текстах художньої літератури метафоричним втіленням: Тут мій атол / на ньому моя садиба / не палата / *престіл на ґруні* / звідки видно / галери що плинуть до сонця (Віра Вовк. Тут мій атол).

Лексико-семантичну структуру гуцульської діалектної лексеми *грунь* в українській художній мові формує ще одне значення – ‘пасовище, сіножать на схилі гори’: В той день вони довго гуляли над озером, сиділи на

теплих дошках Чорної гаті, згадували, як разом пасли чужих телят по *грунях* над Синегір'ям, як пекли картоплю, як приносив Іванко для неї всякі ласощі і неодмінно казав: «Відгадаєш загадку, дам тобі ягідку» (В. Сичевський. Чаклунка Синього Виру); Там, правда, випасалися літом наші коні, але, знову ж таки, на нашому *груні*, який межував з Кринтою <...> (Люба-Параскевія Стринадюк. У нас, гуцулів); За селом, по *грунях* – буйні трави. Сіна на зиму можна багато взяти (М. Яновський. Співанка-доля).

Не менш поширеним у семантичному просторі концепту *гора*, як у гуцульському говорі, так і в художньому дискурсі, є діалектне слово *кичера*. У художніх текстах цей номен має низку фонетичних варіантів: *кичера*, *кичера*, *кичеря*, *кечера*, *кечіра*, *кечіра*, *кічера*, *кичера*, *кичіра*, *течера*, *течіря*, *тічера*, що засвідчує, крім іншого, його активне функціонування. Семантично ця лексема пересікається з діалектизмом *грунь*, проте в зазначеному сегменті мовної картини світу гуцулів вона фіксує присутність важливі для життєдіяльності горян параметри гори, чим протиставляється іншим її вербалізаціям. Для гуцула значущою є інформація про те, чи гора заліснена, чи ні, а якщо заліснена, то – повністю, чи тільки її окремі частини. В гуцульському говорі *кичера* передовсім позначає гору, порослу лісом, крім її вершини [2, 94; 10, 112]. Низка літературних текстів фіксує для *кичери* саме такий набір сем: А навпроти Юриної хати, по тім боці ріки, стремить у хмари висока *кичера*, вкрита мало що не від ріки аж до верху старим смерековим лісом (А. Крушельницький. Рубають ліс); – А Ребра? – А Ребра – це гора, не вкрита лісом, *кічера*. Чи може навіть не гора, а грандіозна скеля у формі ребер доісторичної істоти, що забрела сюди, не мала сил, лягла і загинула в цих горах. Андрій згадав ребра, які він бачив на старій вирубці, і повів плечима (М.Римар. Білий слон); На *кичері* лисій, виходячи з тіні, / Збирались опришки, відважні легіні, / Стискали міцніше в руках топірці – / Вітали їх вільні, стрімкі вітерці (В. Зубар. Гнів Черемоша); Не знати, чи то вічний шум Черемошу і скарги гірських потоків, що сповняли самотню хату на високій *кичері*¹, чи сум чорних смерекових лісів лякав дитину, тільки Іван все плакав, кричав по ночах, погано ріс і дивився на неню таким глибоким, старече розумним зором, що мати в тривозі одвертала од нього очі (М. Коцюбинський. Тіні забутих предків).

Однак більшість текстів художньої літератури, в яких засвідчено діалектизм *кичера*, не вказують на сему 'незаліснений верх гори'. Іноді виокремлено сему 'висока': Спускались пляями від своїх осідків, що ліпились по околиці Грунях та *високих кичерах*, виходили назустріч від села (В. Сичевський. Чаклунка Синього Виру); Побував на дальній околені, / На *високій кичері* зеленій, / Надививсь на рідну Верховину, / На красу гуцульську миловидну (М. Марфієвич. На зелених горах); А коли вже пускав коріння десь на присілку або на *високій кичері*, коли вже здавалося, що засвітило сонце у бідацьке віконце, він, вільний горянин, знову потрапляв,

¹ Про те, що тут мова йде саме про гору, покриту лісом без верха, свідчить словничок гуцульських діалектних слів із поясненням їх значень, укладений самим М.М. Коцюбинським під час підготовки до написання повісті: *кичери* – гори без лісу на верхах [6, 346].

з хатою і худібкою, политою потом царинкою і жінкою, з усім, що було при ньому і на ньому, в магнатські чи орендареві реєстри і люстрації, якими здирали з нього сім шкір (Б. Загорулько. Чорногора); Кепкувалася з моїх босих ніг, але я тим ни трабував, дививси, ек красно сонце сходило з-поза довгих ґрунів, *високих кичер*, темних лісів, що вічно видсвіжують своїм запахом повітре (П. Шекерик-Доників. Дідо Иванчік).

Чимало літературних текстів фіксують для гуцулізму *кичера* значення 'гора' без будь-якої конкретизації, ніяк не зазначають характер її заліснення, розмір тощо: На пооране зморшками предовгувате, з хворобливою блідістю обличчя лягли перші холодні промінці сонця, що саме випиналось з-за Ромкової *кечери* (Я. Стецюк. Крутий плай); Подогонили Білоголового з его легінями дес під однов *кечиров*, та й зачелася бійка (Г. Хоткевич. Довбуш); Бо тоді у нас як було: кривда кому, один одного побив, покалічив або й забив, – бо нарід буйний був, – ого, вже покривджений або його рід біжуть на *кичеру*, трембітають до своїх, збивають ровту та й ідуть мститися (І. Франко. Гуцульський король); Він рвучко звернув на стежку, що вела на гору, і хоч стомився після далекої подорожі, а вгору важко було йти, все ж намагався швидше видертись, вийшов на одну *кичеру*, збіг у долинку за нею, піднявся на другу *кичеру*, пройшов лісом і опинився на прилуці (С. Скляренко. Карпати); Орест спрагло впивався очима в тихий серпанок смерекового лісу, перебігав з *кичери* на *кичеру*, з ґруня на ґрунь, з дерева на дерево і аж здригнувся від несподіванки: недалеко від дороги-копанки самотньо стояли в білім цвіту дві черешні, розквітлі від коріння до верхків (П. Федюк. Дорога додому); Спереду, ген аж коло *кичер*, над оседками стояли димові стовпи, підпирали погідне небо (О. Кундзіч. Верховинець); Тихо дрімали гуцульські хати – і ті, що при дорозі, і ті, що на самотніх *кичерах* (М. Остромира. Над бистрим Черемошем); Тиша колише задумані гори. На далекій *кичері* забавляє флярою своїх овечок чарівник бовгар (В. Бабляк. Вернись на Білу недею!) та ін.

На основі цих та подібних уживань діалектизму *кичера* окреслюємо його значення у художній мові як 'гора, зазвичай висока, поросла лісом, крім вершини; гора, вкрита лісом'.

Українська белетристика, моделюючи гуцульську вербальну картину світу, збагачує її емоційно-експресивними компонентами. Одним із виявів креативного осмислення *кичери* в мові художньої літератури є використання діалектизму в образних компаративних структурах: *Звуки злітали орлами над тучами, / гей понад кичери* (М. Пилатюк. Олексина скрипка, 19); – Тай из нами, коледниками, дай Боже намногаліт, Иванку, – обзивалиси оба коні, Чекайло тай Олега, Онисим'юкові сини, шо несли, аж угинаючіси, наповнені коледов *бисаги* на плечьох, *такі верховаті, ек кичіри* (П. Шекерик-Доників. Дідо Иванчік, 84); Але чи то руки їхні стали неслухняні, чи цимбали у них були глухі, з неспівучого дерева творені, бо чув Олекса, що мелодія нікого за серце не брала, *мелодія пливла мимо людських сердець, як птахи летять мимо кичер* (Р. Федорів. Жбан вина).

Помітний струмінь експресивності в сприйманні й художнє освоєння *кичери* вносить її метафоризація: Як доходили до Зеленчуків, то *сонце сіло вже на кічиру*, а з Іванової хати через невеличкі вікна виривалася на

верхі гомінка розмова вже нетверезих гостей (М. Козоріс. Черногора говорить); *Кичіри дрімали у задумі*. Чорний ліс моршів брови (П. Шекерик-Доників. Дідо Иванчік); *Місяць-легінь / У золоченій крисані / Зблід-стомився / на космічному гулянні / І за кичеру подався на спочинок* (М. Влад. З добрим ранком!).

Крім охарактеризованого лексико-семантичного варіанта діалектизму *кичера*, в українській художній мові гуцульську вербальну картину світу в окресленому фрагменті репрезентують його інші значення. Це 'верх, вершина гори': Над річковов долин та над кітловинами Білого й Чорного Черемоша, від Скупови по Круглу, Деречок, Буковинські Кичіри, Писаний Камінь, Ігрец, Бубки та по Костричу лежела фалдистим помостом сірава густа мреч, укриваючі широчезнов рівнев, ек одзеро, всі долини й кітловини, виповнючі їх собов помижи гори аж по самі береги сино темно виднокруга так, що лиш дес-ни-дес визирали з сірої мраки *шпилі гір – кичіри*, отек би ніби голови заклетих королів, що то цілим своїм тулубом аж по самісеньку шию купалися в сухім сиватим мори мраки (П. Шекерик-Доників. Дідо Иванчік); Щоб справді побачити гори, у гори треба йти пішки. І все вверх. <...> *Дертися кудись на кичери* йому не хотілось (М. Римар. Білий слон).

Тексти художньої літератури в мовній картині світу гуцулів засвідчили у лексико-семантичній структурі *кичери* ще один лексико-семантичний варіант – 'посілість, осідок': Гуцули, як не як, а сходили з верхів частіше, бували й на долах, ходили ріжними царями, а баба що? Сидить собі на своїй «*течірі*» і говорить так, як на цій «течірі» говорили дід її, й прадід, і всі попередні покоління на тисячу літ назад. А що на другій «течірі» говорили «май інакше», то о. Василь часто попадав впрост в розпуку (Г. Хоткевич. Камінна душа).

Мовна картина світу гуцулів в аналізованому фрагменті в українській художній мові репрезентована також протичленом опозиції найменування гори «незаліснений верх гори / заліснений верх гори» – *китиця* 'гора, вершина якої покрита лісом': Грунь-гора, на вершині якої розкинулося поле вліво та вправо, а хребет голий; на кичері* купка дерев росте – *китиця*, тобто закосичена гора (С. Пушик. Карпатське літо); – На *китиці* отара овець, а на кичері – нікого (А. Хлистова. Олекса Довбуш); Ще сонце не сходило, як до вйтового двору рушили з гірських оседків мішанники. Ближчі вже дісталися до його брами, коли інші ще тільки спускалися з кичер, *китиць*, розчолин, женучи живі чорно-білі потоки, щоб і собі влити їх у велике озеро, яке хвилювалось на майдані перед вйтовою господою (В. Гжицький. Опришки).

Рідковживаним у гуцульському говорі й у літературних текстах виявився номен *малява* на позначення гори, однак на значущість його в гуцульській вербальній картині світу вказує наявність оронімів Малява [1, 236–237]. Із художнього тексту, в якому вжито діалектизм *малява*, а це оповідання Марка Черемшини «Верховина», непросто чітко визначити його семантику: А як Сивий грунь проминули, то вони [імісті] парасоль-

* Тут *кичера* вжита у значенні 'гора'.

ками понакривалися і солодкі тіста її та меди пили, запашний тютюн курили, розлебеділися, розспівалися попід кичерами, попід *малявами*. З'ясувати значення цього слова допомагає роз'яснення самого Черемшини: *малява – стіжкувати гора* [9, 326]. Отже, йдеться про округлу гору, яка нагадує стіг. Назви *кичера* й *малява* в гуцульській мовній картині світу в її художній інтерпретації реалізують опозицію найменування гори за формою «висока, стрімка гора / невисока округла гора».

Ще одне протиставлення, вже за розміром в номінуванні гори в мовній картині світу гуцулів, репрезентовану художньою мовою, реалізує діалектизм *магура* на позначення окремої малої гори в тому ж оповіданні Марка Черемшини «Верховина»: Дід Орфенюк став допитуватись, де має попасати, а їмості відповіли, що коло дирекційної вілли у Красноліссю. Та лиш їмості то сказали, а з-проміж соснових лісів із *магури* вихилилася на дорогу і заглядає горда, висока палата, вся закосичена квітками та білочервоними хоругвами, як тота дівка, що йде до шлюбу. Саме на таку семантичну характеристику діалектизму *магура* вказує авторське пояснення *магури* – мала гора [9, 325], а також логічний аналіз контексту його вживання: ніхто не буде будувати віллу для дирекції лісників на високій горі, а в її підніжжі або на малій, невисокій горі, що стоїть окремо.

У номінативному ряді на позначення гори в українській художній мові зафіксовано найменування *голиця* 'гола, незалісна гора': Жиди з міста позабиралися сидіти попід ліс, то під *голицю* (горби в нас такі). Хати позамікані – місто пустісіньке (М. Павлик. Юрко Куликів). Зазначена назва постала як протичлен опозиції найменування гори, покритої лісом, – всієї, не лише верха (пор. *кичера*), та гори, не покритої лісом, надзвичайно важливої в гуцульській мовній картині світу, що підтверджується дериваційною активністю апелятивної назви *голиця* в оронімії Гуцульщини [1, 96–97].

У цьому ж ряді засвідчено ще множинний іменник *горгани*. У мові української художньої літератури він функціонує на позначення ряду гір, розташованих в одному напрямі, пасма гір. Із таким значенням його вжито у згаданому вже оповіданні Марка Черемшини «Верховина» в контексті прекрасної художньої метафори: *Сонечко викупалося у ріці й сіло собі на горганах на смеречині, та й заглядало їмостям у личко попід парасольки, та й скоботало їх на голих грудях, та й ручках голих*. Авторська інтерпретація семантики діалектизму *горгани* – довгасті хребти гір [9, 322] повністю відповідає нашій семантичній характеристиці його. Окремий однослівний номен для пасма гір є свідченням важливості для гуцульської вербальної картини світу розмежування окремої гори та пасма гір.

Плюративний діалектизм *горгани* в українській художній мові має ще й інше значення – 'кам'яні брили': Оскільки дерева було обмаль, більшість будинків будували з сірих плит кам'яних виступів, які в деяких місцях називаються *горгани* (Т. Прохасько. Непрості).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, важливим компонентом мовної картини світу гуцулів є вербалізація навколишньої дійсності в ділянці гір – природного середовища проживання й господарювання гуцулів. Аналіз лише номінативних процесів і їх результатів в окресленому фрагменті гуцульської мовної картини світу засвідчив

помітні відмінності її на тлі української мовної картини світу поза межами Гуцульщини, які виявляються в значно детальнішому лексико-семантичному категоризуванні навколишньої дійсності в гуцульському говорі. В текстах української художньої мови гуцульська мовна картина світу в аналізованому сегменті репрезентована низкою лексем *гора, грунь, кичера, китиця, магура, малява, голиця, горгани*, кожна із яких в семантиці фіксує ознаки, значущі для життєдіяльності горян, але індиферентні для пересічного українця з рівнинної частини України. Крім того, гуцульська картина світу в українській художній мові збагачена низкою образних компонентів, зумовлених використанням аналізованих діалектизмів в літературних текстах, у художніх компаративних сполуках, в поетичних метафорах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Габорак Мирослав. Назви гір і полонин Івано-Франківщини : Словник-довідник. Вид. друге, доп. й уточн. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2008. 500 с.
2. Гуцульські говірки. Короткий словник. Львів, 1997.
3. Грещук Василь, Грещук Валентина. Семантика географічної нomenclатури у словнику «Гуцульська діалектна лексика в українській художній мові». *Тенденції розвитку української лексики та граматики*. Ч. II. / за ред. Ірини Кононенко, Ірини Митнік, Світлани Романюк. Варшава ; Івано-Франківськ, 2015. С. 72–87.
4. Демський Мар'ян. Дериwаційна база діалектної фраземіки з бойківського ареалу. *Українська діалектна лексика* : збірник наукових праць. Київ : Наук. думка, 1987. С. 45–61.
5. Коломийки / упор., передмова і примітки Н.С. Шумади. Київ : Наук. думка, 1969. 607 с.
6. Коцюбинський М. М. [Матеріали до повісті «Тіні забутих предків»]. *Михайло Коцюбинський. Твори* : у 7 т. Київ : Наук. думка, 1974. Т. 3 : Оповідання, повісті (1908–1913) / упорядк. та примітки О. І. Гончара і С. П. Шмаглій. С. 341–349.
7. Роль человеческого фактора в языке : Язык и картина мира : коллект. монография / ответ. ред. академик Б. А. Серебренников. Москва : Наука, 1988. 216 с.
8. Хобзей Н., Сімович О., Ястремська Т., Дидик-Меуш Г. Гуцульські світи. Лексикон. Львів, 2013.
9. Черемшина Марко. [Пояснення незрозумілих слів та виразів]. *Марко Черемшина. Твори* : у 2 т. Київ : Наук. думка, 1974. Т. 1. / ред. тому і автор вступ. статті О. Є. Засенко. С. 319–332.
10. Janów Jan. Słownik huculski / opracował i przygotował do druku Janusz Rieger. Kraków : Wydawnictwo Naukowe DWN, 2001. 294 s.

REFERENCES

1. Haborak, M. (2008) Nazvy hir i polonyh Ivano-Frankivshchyny [The names of the mountains and the mountain regions of Ivano-Frankivsk region: Dictionary-directory]. Vyd. druhe, dop. y tochn. Ivano-Frankivsk : Misto NV. [in Ukrainian]
2. Zakrevska, Ya. (Eds.) (1997). Hutsulski hovirky. Korotkyi slovnyk [Hutsul dialects. A short dictionary]. Lviv : Instytut ukrainoznavstva im. I. Kryp'iakevycha NAN Ukrainy. [in Ukrainian]
3. Greshchuk V, Greshchuk V. (2015). Semantyka heohrafichnoi nomenclatury u slovnyku «Hutsul'ska dialektna leksyka v ukrainskii khudozhnii movi». [Semantics of the heohrafichnoi nomenclatura u slovnyku «Hutsul dialect leksyka u ukrainskii khudozhnii movi»]. *Tendentsii rozvytku ukrainskoi leksyky ta hramatyky*. Ch. II / za red.

- Iryny Kononenko, Ireny Mytnik, Svitlany Romaniuk. Varshava ; Ivano-Frankivsk, 2015. S. 72–87. [in Ukrainian]
4. Demskyi, M. (1987). Deryvatsiina baza dialektnoi frazemiky z boikivskoho arealu. *Ukrainska dialektna leksyka [Derivation base of dialect phraseologists from the Boyk district]* : zbirnyk naukovykh prats. Kyiv : Nauk. dumka, S. 45–61. [in Ukrainian]
  5. Shumada, N. S. (Eds.) (1969). Kolomyiky / upor., predmova i pryमितky. Kyiv : Nauk. dumka. [in Ukrainian]
  6. Kotsiubynskyi, M. M. (1974) [Materialy do povisti «Tini zabutykh predkiv»]. *Mykhailo Kotsiubynskyi. Tvory : v 7 t.* Kyiv : Nauk. dumka, T. 3 : Opovidannia, povisti (1908–1913) / uporiadk. ta pryमितky O. I. Honchara i S. P. Shmahlii. S. 341–349. [in Ukrainian]
  7. Serebrennykov, B.A (Eds.) (1988) Rol chelovecheskoho faktora v yazyke : Yazyk y kartyna myra [The role of the human factor in language: The language and the picture of the world]: kollekt. monohrafiya / otvet. red. akademyk B. A. Serebrennykov. Moskva : Nauka. [in Russian]
  8. Khobzey, N., Simovych, O., Yastremska, T., Dydyk-Meush, H. (2013). *Hutsulski svity : Leksykon [Hutsul worlds: Lexicon]*. Lviv : Instytut ukrayinoznavstva im. I. Krypyakevycha NAN Ukrayiny. [in Ukrainian]
  9. Cheremshyna, M. (1974) Poiasnennia nezrozumilykh sliv ta vyraziv. [Poiasnennia nezrozumilykh sliv it vyraziv]. *Tvory : u 2 t.* Kyiv : Nauk. dumka, T. 1 / red. tomu i avtor vstup. statti O. Ie. Zasenka. S. 319–332. [in Ukrainian]
  10. Janów, Jan. (2001). *Słownik huculski*. Kraków : Wydawnictwo Naukowe DWN. [in Polish]

LANGUAGE PICTURE OF THE WORLD OF HUTSULS THROUGH THE PRISM OF BELLETRISTIC LANGUAGE. MOUNTAIN

Vasyl GRESHCHUK

*Doctor of Philology, Professor,
Head of the Department of Ukrainian Language,
Vasyl Stefanyk
Precarpathian National University (Ukraine, Ivano-Frankivsk).
E-mail: ukrinst.pu.if@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-7011-3911
Researcher ID: N-6078-2018*

Valentyna GRESHCHUK

*Candidate of Philology,
Associate Professor of the Ukrainian Language Department,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University (Ukraine, Ivano-Frankivsk).
E-mail: zavershok@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-5702-6824*

*The article analyzes the linguistic picture of the world of Hutsuls in the segment of the notion of **mountain** presented in the Ukrainian belletristic language. The Hutsul language picture of the world is represented by units of the Hutsul dialect, above all nominative ones. In literary texts, from the point of the artistic comprehension of the world of Hutsuls, its simulation is carried out. The linguistic picture of the world of Hutsuls appears through the prism of belletristic language, which is a separate object of linguistic studies. As the analysis of a particular material showed, the Hutsul language picture in the segment of the concept of **mountain** is different from a similar*

*segment outside the range of the Hutsul dialect. For the highlander, despite the fact that he also uses the national name of the **mountain**, in the Hutsul dialect, a number of words on the designation of the mountain, including the **grun, kychera, kytytsia, magura, maliava, golytsia, gorgany**, function in the Hutsul dialect. This provides a much more detailed lexico-semantic categorization of the surrounding reality, fixation by nominative means of features relevant to the life of the highlanders, but indifferent to the ordinary Ukrainian from the flat part of Ukraine. In addition, the Hutsul picture of the world in the Ukrainian belletristic language is enriched with a number of figurative components due to the use of the analyzed dialectics in belletristic comparative compounds, in poetic metaphors.*

Keywords: *linguistic picture of the world, mountain, Hutsul dialect, belletristic language, nomin, kychera, grun.*

*Статтю подано до редколегії 5.09.2018.
Статтю рекомендувала до друку доктор філологічних наук,
професор Любов Струганець.*